

τὰ ὄνειρά τους. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος εἶναι ὁ φιλόσοφος μὲ τὸν Λόγο, ὁ ὁποῖος φωτίζει τὴ ζωὴ καὶ τὸν κόσμον, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος εἶναι οἱ καθεύδοντες ἄνθρωποι μέσα στὴν τριβὴ καὶ τὴν τύρβη τῆς ζωῆς. Ὁ Ἡράκλειτος δὲν ἀναπτύσσει συστηματικῶς τὴν οὐσία τοῦ Λόγου, ἐξαγγέλλει ὅμως τὸν Λόγον μὲ ἓνα μεγάλο πάθος αὐτοσυνειδησί-
 ας. Οἱ διατυπώσεις του εἶναι μονολιθικὲς καὶ καλύπτονται πάντοτε ἀπὸ μίαν αἰνιγματικὴν καὶ παράδοξον μορφήν. Τὸ ἀπόλυτον εἶναι ἐδῶ ὁ Λόγος, τὸν ὁποῖον θεάζεται ὁ νοῦς τοῦ φιλοσόφου. Καὶ ἡ θεὰ αὕτη τοῦ ἀπολύτου ἀπομονώνει τὸν φιλόσοφο ἀπὸ τὴν κοινὴν ζωὴν. Ἐξ ἄλλου ἐπειδὴ ὁ Λόγος εἶναι ἓνας καὶ κοινός, ὁ φιλόσοφος ἀγωνίζεται νὰ ὑπερνικήσῃ τὴ μόνωσίν του καὶ νὰ τὸν μεταδώσῃ σὲ ὅλους. Ἔτσι καλεῖ τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἔλθουν σὲ ἐγρήγορον καὶ νὰ καταλάβουν τί κάνουν στὴν καθημερινήν τους ζωὴν. Ἡ ζωὴ αὕτη δὲν ἔχει αὐτοσυνειδησίαν, εἶναι κατ' οὐσίαν ἓνας ὕπνος, δηλαδὴ ἀνελεύθερη. Τὸ πραγματικὸν τοῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἢ μπορεῖ νὰ τὸ εὕρῃ μόνον ὅταν κατανοήσῃ τὸν ἓνα καὶ κοινὸ Λόγον, ὁ ὁποῖος τὰ διέπει ὅλα. Ὅμως, ἂν καὶ ὁ Λόγος εἶναι κοινός, οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι ζοῦν ὡσάν νὰ εἶχε ὁ καθένας δικήν του σκέψιν. Τοῦτο εἶναι τὸ παράπονον τοῦ φιλοσόφου.

18. Ἡράκλειτος, Πλάτων, Ἐγελος

Ἡ ἀπόστασις ποῦ χωρίζει τὸν Ἡράκλειτον ἀπὸ τοὺς Μιλησίους φιλοσόφους εἶναι ὀλοφάνερη. Μὲ τὸν Ἡράκλειτον ἡ φιλοσοφία ἔκανε ἓνα τεράστιον βῆμα πρὸς τὰ ἔμπροσθεν. Ὁ ἴδιος ὁ φιλόσοφος ἔχει ἔντονα τὴ συνείδησιν τῆς δια-

φορᾶς του ἀπὸ τοὺς Μιλησίους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν Πυθαγόρα, τοῦ ὁποῖου τὴν πολυμαθία χαρακτηρίζει ὡς καιοτεχνία, ὡς ἀπατηλὸ τέχνασμα. Ὁ Ἡράκλειτος ζητεῖ τὴν μία καὶ καθολικὴ γνῶση, θέλει νὰ καταλάβῃ τί συνέχει τὸν κόσμον ὡς πρὸς τὴν ἐνότητα καὶ ἐσωτερικότητά του, καὶ ταυτοχρόνως ποιεῖ εἶναι τὸ νόημα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ὁ πρῶτος μεγάλος μεταφυσικός. Γιὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐπίδρασή του καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ κατὰ τὴν νεώτερη ἐποχὴ ὑπῆρξε πολὺ μεγάλη.

Ὁ Πλάτων ἐδέχθηκε τὴν ἐπίδραση τῆς φιλοσοφίας αὐτῆς μέσῳ ἑνὸς μαθητοῦ τοῦ Ἡρακλείτου, τοῦ Κρατύλου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε δάσκαλος τοῦ Πλάτωνος. Ὁ Πλάτων ὅμως εἶναι καὶ ὁ πρῶτος μεγάλος κριτικὸς τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἡρακλείτου. Στους διαλόγους τοῦ "Κρατύλον" καὶ "Θεαίτητον" τονίζει, ὅτι, ἂν δεχθοῦμε ὅτι ὑπάρχει μόνον τὸ γίνεσθαι, ἡ ἀέναη κίνηση καὶ μεταβολή, τότε δὲν ὑπάρχει γνῶση, γιατί, ἂν ἀναλύσωμε τὰ πάντα στὴν κίνηση καὶ ἂν ἀφαιρέσωμε ἀπὸ τὸ εἶναι κάθε σταθερότητα, τότε συμπαρασύρομε μέσα στὸ ρεῦμα τῆς κινήσεως καὶ τὸ ὑποκείμενο καὶ τὸ ἀντικείμενο τῆς γνώσεως, καὶ ἔτσι αἴρομε κάθε βάση γιὰ τὴ γνῶση. Ἡ κριτικὴ αὐτὴ τοῦ Πλάτωνος ἰσχύει περισσότερο γιὰ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Ἡρακλείτου, τοὺς ὁποῖους ὁ Πλάτων ὀνομάζει "ρέοντας", καὶ ὀλιγώτερο γιὰ τὸν Ἡράκλειτο, γιατί ὁ Ἐφέσιος φιλόσοφος δὲν ἀρνεῖται ὅτι ὑπάρχει κάτι τὸ σταθερὸ καὶ μόνιμον μέσα στὸν κόσμον. Ὁ λόγος εἶναι ἀκριβῶς τὸ σταθερὸ καὶ μόνιμον μέσα στὴν ἀέναη γένεση καὶ

φθόρα. Κατὰ τὴν νεώτερη ἐποχὴ ἐδέχθηκε τὴν ἐπίδραση τοῦ Ἡρακλείτου ὁ Ἐγγελοσ (1770-1831) , ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι παρέλαβε καὶ ἀφωμοιώσε στὴ λογικὴ του κάθε λόγος τοῦ Ἡρακλείτου. Ἐξ ἄλλου ὁ Νίτσε παρατήρησε ὅτι ὁ κόσμος χρειάζεται αἰῶνια τὴν ἀλήθεια, συνεπῶς χρειάζεται αἰῶνια τὸν Ἡρακλείτον. Στὸν αἰῶνά μας ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐδέχθηκε βαθύτατη ἐπίδραση ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τοῦ Ἡρακλείτου, εἶναι ὁ φιλόσοφος τῆς ἱστορίας Σπέγκλερ (1880-1936) .

19. Ἡ ἔννοια τοῦ ἀντικειμένου

Τὸ κεντρικὸ πρόβλημα τῆς ἐλληνικῆς ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς μεταγενέστερης φιλοσοφίας εἶναι νὰ ὀρίση καὶ νὰ διατυπώση λογικῶς, δηλαδή μὲ ἔννοιες, τὸ εἶναι. Οἱ τρόποι, μὲ τοὺς ὁποῖους τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ συστήματα ὀρίζουν καὶ διατυπώνουν τὸ εἶναι, ἤμποροῦν νὰ συνοψισθοῦν σὲ τρεις. Ὁ πρῶτος εἶναι ἐκεῖνος κατὰ τὸν ὁποῖον ὀρίζεται ὡς εἶναι τὸ ἀντικειμενικόν. Ὅ,τι ὑπάρχει ἀντικειμενικῶς, εἴτε ὡς ἐμπειρικὴ πραγματικότητα, εἴτε ὡς νοητὴ, ὅ,τι ὑπάρχει ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ, καθὼς ἐπίσης ὅ,τι ὑπάρχει ἀπέναντι τοῦ νοῦ, δηλαδή νοήματα καὶ λογικὲς σχέσεις, ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον. Μὲ τὸν ὄρο ἀντικείμενον δηλώνεται γενικῶς ὅ,τι κεῖται ἀπέναντι τοῦ ὑποκειμένου, ὅ,τι εἶναι ἀντικείμενον τῆς ἐνεργείας τοῦ ὑποκειμένου. Τὸ ὑποκείμενον ἔχει ἀπέναντι τοῦ ἀντικείμενου, πρὸς τὰ ὁποῖα στρέφεται μὲ τὴν πράξιν του, τὴ θέλησίν του, τὴν αἰσθησίν, τὴν παράστασιν, τὴν σκέψιν του, τὴ φαντασίαν του. Τὸ ἀντικείμενον

λοιπὸν τοῦτο γιὰ νὰ τεθῆ, ἢ γιὰ νὰ γίνῃ αἰσθητό ἢ νοητό, προϋποθέτει τὴν ἐνέργεια τοῦ ὑποκειμένου. Ὁλη ἢ πρακτικὴ, αἰσθητικὴ καὶ θεωρητικὴ μου ζωὴ προϋποθέτει τὸ ἀντικείμενο. Τὸ ἀντικείμενο γενικῶς εἶναι μιὰ ἔννοια, τὴν ὅποια συλλαμβάνω μὲ τὴν συνειδητὴ ἐπιστροφή τοῦ πνεύματος στὴν ἐνέργειά του. Πρέπει μὲ μιὰ ἐπιστροφή τοῦ πνεύματος νὰ χωρίσω τὴν ἄμεση πραγματικότητά τοῦ συνειδέναί σε ἀντικείμενο καὶ ὑποκείμενο. Κατὰ τὴν ἄμεση πραγματικότητά τοῦ συνειδέναί, δηλαδὴ ὅταν αἰσθάνωμαι, ἢ σκέπτομαι, ἢ πράττω, συνεργοῦν δύο ὄροι, συνυπάρχουν δύο στοιχεῖα, τὸ ἓνα ποῦ ἔχει τὸ συνειδέναί, ποῦ ἀντιλαμβάνεται, ποῦ γνωρίζει γενικῶς, καὶ τὸ ἄλλο ποῦ δὲν ἔχει τὸ συνειδέναί, ἀλλὰ γίνεται ἀπλῶς ἀντιληπτὸ μὲ τὴν ἐνέργεια τοῦ συνειδέναί. Ὡστε λογικῶς τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα εἶναι πάντοτε μαζί, ἀναφέρονται ὅπωςδῆποτε τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, δὲν ὑπάρχουν τὸ ἓνα δίχως τὸ ἄλλο. Δὲν ὑπάρχει ἀντικείμενο δίχως ὑποκείμενο καὶ δὲν ὑπάρχει ὑποκείμενο δίχως ἀντικείμενο. Τὰ ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου γενικῶς, ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος ὡς ἀντικείμενο, κεῖται ἀπέναντί μας ἀφ' ἑαυτοῦ του, ὑπάρχει εἴτε τὸ θέλομε εἴτε ὄχι. Ἡ ὑποκειμενικὴ μας ἐνέργεια καὶ παρουσία ἐκδηλώνεται ταυτόχρονα μὲ τὴ συνείδηση γιὰ τὸν ἀντικειμενικὸ ἐξωτερικὸ κόσμον. Στὶς ἀρχὲς τῆς ζωῆς μας αἰσθανόμεσθε δεμένοι μὲ κάτι ποῦ ὑπάρχει ἀπέναντί μας. Ἐμεῖς ὡς ὑποκείμενα καὶ ὅταν αἰσθανώμεθα καὶ ὅταν πράττωμε καὶ ὅταν θέλωμε, καὶ γενικῶς ὅταν ἐνεργοῦμε μὲ ἕποιο ἢ ἄποιο τρόπο, δοκιμάζομε μιὰ ἀντίσταση ποῦ ἔρχεται ἀπὸ

τὰ ἀντικείμενα, ἀπὸ τὸν ἀντικειμενικὸν, ἐξωτερικὸν κόσμον. Ἡ ἀντίσταση αὕτη λαμβάνει πρῶτα τὴν μορφήν τῶν αἰσθημάτων, μὲ τὰ συγκεκριμένα περιεχόμενά των καὶ ἔπειτα, ὅταν ὠριμάζωμε λογικῶς, προσλαμβάνει τὴν μορφήν τῶν ἀντικειμενικῶν σχέσεων τῶν πραγμάτων. Ἔτσι τὰ ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου δὲν εἶναι αἰσθήματα καὶ παραστάσεις, ἀλλὰ μὲ τὴν λογικὴν ἐπεξεργασία γίνονται γιὰ μᾶς ἀντικειμενικὲς λογικὲς σχέσεις, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τὴν ἐκάστοτε στάθμην τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως. Κάθε ἐπιστήμη τείνει νὰ δώσῃ στὰ ἀντικείμενά της ὅσο γίνεται μεγαλύτερον βαθμὸν σταθερότητος, νὰ τὰ γνωρίσῃ ὅσον εἶναι δυνατὸν ἀνεξήτητα ἀπὸ τὸ ὑποκείμενον, νὰ εὑρῇ τίς σταθερὰς καὶ μόνιμους σχέσεις, ποὺ τὰ διέπουν, δηλαδὴ νὰ φθάσῃ σὲ ἓνα βαθμὸν ἀντικειμενικότητος ὡς πρὸς αὐτά. Ὅμως κατὰ τὴν προσπάθειά της αὕτη κάθε ἐπιστήμη βεβαιώνεται ὅτι τὸ ἀντικείμενό της, ὅσο καὶ ἂν τὸ σπουδάζῃ, ὅσο καὶ ἂν τὸ ἐρμηνεύῃ μὲ τὸ σύστημα τῶν ἐννοιῶν της, παραμένει πάντοτε κάτι πέρα ἀπὸ τὴν ἐξουσία της, κάτι ποὺ ἀντίκειται πάντα πρὸς τὴν λογικὴν κυριαρχίαν. Τὸ λογικῶς ἀκυρῆευτό τοῦτο ὑπόλοιπον τοῦ ἀντικειμένου καθὲς ἐπιστήμης, ἐπειδὴ ὑπερβαίνει τὴν δύναμιν τῆς εἰδικῆς ἐπιστήμης, τὸ ὀνομάζομε ὑπερβατικόν, καὶ τὸ κατατάσσομε εἰς τὴν σφαῖραν τῆς μεταφυσικῆς. Ἔτσι ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη ἀλλὰ καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη ποτὲ δὲν ἐκφράζουν τὴν ἀπόλυτην, τὴν γυμνὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ μόνον ὠρισμένους σχέσεις τῆς πραγματικότητος, οἱ ὁποῖες εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς νοήσεως,

δηλαδή σχέσεις, οί όποίες κείνται μεταξύ του καθ' αυτό αντικειμένου και του υποκειμένου. Μὲ τὴν ἔννοια τοῦ καθ' αὐτό αντικειμένου ἐννοοῦμεν τὸ πρᾶγμα αὐτό καθ' αὐτό, δηλαδή ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν πείρα καὶ τὴ γνώση, πού ἔχει τὸ υποκείμενο γι' αὐτό.

Τὸ ὑπερβατικὸ τοῦτο αντικειμενικὸ εἶναι δὲν ἡμπορεῖ νὰ τὸ ἀποφύγη λογικῶς κανένα φιλοσοφικὸ σύστημα, ἡδηλαδὴ εἶναι κάτι πού ἐπιβάλλεται ἀφ' ἑαυτοῦ. Καὶ στὴν καθημερινή μας ζωὴ προὑποθέτομε πάντοτε αὐτὸ τὸ ὑπερβατικὸ αντικειμενικὸ εἶναι. Ἡ πείρα μας δείχνει αὐτὴ τὴ προὑπόθεση εἶναι ἀδύνατη. Ἐπίσης κατὰ τὴ συνεννόησή μας μὲ τὸν ἄλλον ἄνθρωπο προὑποθέτομε ὅτ. μέσα του ὑπάρχει ἓνα Ἐγώ, τὸ ὁποῖον, ἂν καὶ εἶναι ὁ τρόπος τὴ πείρα μας, ὅμως τὸ παραδεχόμεθα ὁμοιο μὲ τὸ δικό μας ἔγώ. Τὸ ἔγώ τοῦ ἄλλου παραμένει γιὰ μᾶς πάντοτε ἓνα ὑπερβατικὸ εἶναι. Ὡστε πρέπει νὰ χωρίσωμε μέσα στὸν αντικειμενικὸ κόσμον δύο πράγματα, τὸ γνωστὸ καὶ τὸ ἄγνωστο.

Γνωστὸ δὲν εἶναι μόνον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον τώρα γνωρίζομε, ἀλλὰ καὶ ὅ,τι γενικῶς εἶναι δυνατὸν νὰ γνωσθῇ ὡς πρὸς τὸ αντικείμενο ὁποτεδήποτε, ἐνῶ ἄγνωστο εἶναι ἐκεῖνο πού ὁπωσδήποτε ὑπερβαίνει τὴ γνώση μας. Μὲ ἄλλα λόγια, μέσα στὴν αντικειμενικὴ πραγματικότητα ὑπάρχει ἓνα ὄριο ἰδανικόν, τὸ ὁποῖον χωρίζει τὸ συνειδητὸ ἀπὸ τὸ ὑπερβατικόν, χωρίζει ὅ,τι εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ περιεχόμενον τοῦ συνειδέσθαι ἀπ' ὅ,τι ὑπερβαίνει ὁπωσδήποτε τὰ ὄρια τοῦ συνειδέσθαι. Τὸ τελευταῖο τοῦτο ὀνομάζεται ἀντικείμενο, ἢ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό. Ἀρχικῶς ὁ ἄνθρωπος

δεν μπορεί να χωρίσει τὸ ἀντικείμενο ἀπὸ τὴν παράστασιν πὸν ἔχει γι' αὐτό. Ταυτίζει τὴν παράστασιν μετὸ ἀντικείμενο, τὸ δεδομένο. Ὄταν ὁμῶς ὠριμάσῃ ὁ ἄνθρωπος, μαθαίνει καὶ χωρίζει τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, τὴν παράστασιν ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο. Κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἔγινε ἡ διάκρισις μεταξὺ παραστάσεως καὶ ἀντικειμένου. Ὅ,τι ἀντιπρόσωπεύει τὸ ἀντικείμενο μέσα πρὸς τὴν συνείδησιν, δηλαδή ἡ παράστασις ἢ ἡ ἐννοία ποὺ ἔχομε γιὰ τὸ ἀντικείμενον, ὠνομάσθηκε INTENTIO ANIMAE, δηλαδή ἡ στροφὴ τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἀντικείμενον. Μὲ τὸν ὄρον αὐτὸν τῆς INTENTIO κατὰ βάθος μεταφράζεται ἡ ἐννοία τῶν Στωϊκῶν "τόνος", δηλαδή ἡ ἐντασις, ἡ συνειδητὴ διέγερσις τῆς ψυχῆς. Ἡ ἐννοία αὕτη τῆς INTENTIO ἔχει εἰσαχθῆ στὴν σύγχρονη φαινομενολογία ἀπὸ τὸν RAN BRETANO (1838-1917). Ἡ οὐσία τῶν ψυχικῶν φαινομένων, δηλαδή τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ὑποκειμένου, ἔγκειται κατ' αὐτὸν σὲ τοῦτο ὅτι ὅλα κατευθύνονται πρὸς ἀντικείμενα .

Τῇ σχέσιν αὕτη τὴν ὀνομάζει σχέση ἐντάσεως. Κάθε ψυχικὸ φαινόμενο, λέγει, περιέχει κάτι ὡς ἀντικείμενο, ἂν καὶ ὄχι μετὸν ἴδιον τρόπον τὸ καθένα. Στὴν παράστασιν εἶναι κάτι ποὺ παρίσταται, στὴν κρίσιν κάτι ποὺ ἀναγνωρίζεται ἢ ἀπορρίπτεται, στὴν ἀγάπην κάτι εἶναι ἀντικείμενον ἀγάπης κ.λ.π. (PSYCHOLOGIE VOM EMPIRISCHEN STANDPUNKT; σελ. 115) .

20. Παραστάσεις και αντικείμενα

Ὁ χωρισμὸς τῶν παραστάσεων ἀπὸ τὰ ἀντικείμενά των ἀποτελεῖ ἓνα βασικὸ ἐπίτευγμα τῆς φιλοσοφίας γενικῶς καὶ εἰδικῶς τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως. Ἄλλο πρᾶγμα εἶναι οἱ παραστάσεις καὶ ἄλλο εἶναι τὰ ἀντικείμενα. Οἱ πρῶτες εἶναι γεγονότα καὶ μορφώματα ψυχικά, τὰ δευτέρα εἶναι κάτι χωριστὸ ἀπ' αὐτές. Τὰ προβλήματα, ποὺ ἀνακύπτουν ἔδῳ εἶναι δύο : πρῶτον πῶς πρέπει νὰ νοηθῇ ἡ σχέση μεταξὺ τῶν παραστάσεων καὶ τῶν ἀντικειμένων. Ὁ ρεαλισμὸς θεωρεῖ τὰ ἀντικείμενα ὡς ἀνεξάρτητα ὀλωσδιόλου ἀπὸ τὶς παραστάσεις, ὡς πράγματα ποὺ ὑπάρχουν καὶ κεῖνται καθ' ἑαυτὰ πέρα ἀπὸ τὴ σφαῖρα τοῦ συνειδέειναι. Ὁ ἰδεαλισμὸς ταυτίζει τὰ ἀντικείμενα μὲ τὶς παραστάσεις καὶ μὲ τὰ συστήματα τῶν παραστάσεων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὰ πράγματα. Τὸ δεῦτερο πρόβλημα, ποὺ ἀνακύπτει, εἶναι : ποῦ στηρίζομε τὴν βεβαιότητά μας γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, τῶν ἀντικειμένων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ποικίλλουν οἱ ἀπαντήσεις, ἀνάλογα μὲ τὴν ἀφετηρία, ἀπὸ τὴν ὁποῖα ξεκينوῦν τὰ διάφορα συστήματα. Τὰ συστήματα τῆς αἰσθησιαρχίας λέγουν ὅτι στηριζόμαστε στὴν ἄμεση αἰσθησιολογία καὶ ἀντίληψη. Ἄλλα συστήματα λέγουν ὅτι στηριζόμαστε σ' ἓνα συλλογισμό, ὅπου συμπεραίνομε ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τὴν αἰτία. Οἱ παραστάσεις ὑπάρχουν, τὶς ἔχομε. Γιὰ νὰ ὑπάρχουν ὁμοίως, προϋποθέτουν μιὰ αἰτία καὶ αἰτία τους πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος. Ἄλλα πάλι συστήματα στηρίζονται στὴν ἀμοι-

βαία σχέση μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου. Δεν νοεῖται υποκείμενο δίχως αντικείμενο. Ἐφ' ὅσον ὑπάρχει τὸ υποκείμενο, κατ' ἀνάγκην ὑπάρχει καὶ τὸ ἀντικείμενο.

Ἄς ἐπιστρέψωμε στὸ πρῶτο πρόβλημα: πῶς δηλαδή πρέπει νὰ νοηθῇ ἡ σχέση τῶν παρατάσεων μὲ τὰ ἀντικείμενα. Ὁ συνήθης ρεαλισμὸς θεωρεῖ τὰ ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ὡς ἀνεξάρτητες ὑποστάσεις, ἀνεξάρτητες καὶ ἀπὸ τῆ βούληση καὶ ἀπὸ τῆ νόησίν μας. Τὰ πράγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἔχουν τὶς ιδιότητες καὶ τὶς ποιότητες, ποὺ προσλαμβάνουν καὶ οἱ παραστάσεις μας γι' αὐτά, ὅτι τὰ γνωρίσωμε δηλαδή μὲ τῆ γνώση μας, δὲν κάνομε τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ συνειδητοποιοῦμε τὶς ιδιότητες, ποὺ ἔχουν ἀπὸ μόνον τους τὰ ἀντικείμενα. Ἐπάνω ε' αὐτὴν τὴν προϋπόθεσιν στηρίζονται ὅλα τὰ εἶδη τοῦ φιλοσοφικοῦ ρεαλισμοῦ. Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ βάθος, δὲν κάνει τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ παραλαμβάνη ἑτοιμῆ τῆ μορφῇ τῶν πραγμάτων ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον. Ἡ γνώση μας εἶναι μίαν ἀπεικόνισιν των πραγμάτων μὲ τὶς παραστάσεις. Ἀλλὰ ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἀμφισβητήθηκε αὐτὴ ἡ ἀπλοϊκὴ ἀντιλήψις. Πρῶτη ἡ Ἑλεατικὴ φιλοσοφία καὶ κυρίως ὁ μέγας ἐκπρόσωπος τῆς ἑ Παρμενίδου ἐχώρισε τὸν κόσμον τοῦ ἀληθινοῦ εἶναι ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν παρατάσεων. Τὸ ἀληθινὸν εἶναι ἀποτελεῖ τὸ πραγματικὸν ἀντικείμενον τοῦ πνεύματος. Κατὰ τὸν Παρμενίδην δὲν ὑπάρχει γίνεσθαι, ὅπως διδάσκει ὁ Ἡράκλειτος, ἀλλὰ μόνον εἶναι. Καὶ τὸ εἶναι τοῦτο κεῖται πέρα ἀπὸ τὶς ἀπλῆς παραστάσεις,

τίς εἰκόνες ποῦ μᾶς δίνουσι οἱ αἰσθήσεις. Συνεπῶς οἱ αἰσθήσεις πρέπει νὰ παραμερισθοῦν ὡς καθαρά πλάνη. Ὁ νοῦς ἔχει ὡς ἀντικείμενο ὄχι τὸ αἰσθητό, ἀλλὰ τὸ καθαρά νοητό, καὶ τοῦτο μόνον ἀξίζει νὰ ὀνομάζεται εἶναι. Σημασία ἔχει ἐδῶ, ὅτι χωρίζεται ἀσπληρῶς ὁ κόσμος τῶν παραστάσεων ἀπὸ τὸν κόσμο τοῦ εἶναι, τοῦ πραγματικοῦ ἀντικειμένου τοῦ πνεύματος. Τὴν διάκριση αὐτὴν τὴν εὐρίσκομε καὶ στὸν Δημόκριτο καὶ στὸν Πλάτωνα. Ὁ πρῶτος ἐχώρισε τὸ εἶναι τῶν ἀτόμων ἀπὸ τίς αἰσθητὲς ιδιότητες τῶν πραγμάτων, οἱ ὁποῖες δὲν εἶναι ιδιότητες τῶν ἀτόμων, ὁ δεῦτερος ἐχώρισε τὸν κόσμο τῶν αἰσθήσεων ἀπὸ τὸν κόσμο τῶν νοητῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐχώρισε τὰ αἰσθητά, τὰ ὁποῖα ἐξωθεν ἔρχονται πρὸς τὴν γνώση μας, καὶ τὰ νοητά, τὰ ὁποῖα εἶναι καθαρά νοήματα τῆς ψυχῆς. Ὁ Ἀριστοτέλης χωρίζει ἐπίσης σαφῶς τὸ ἀντικείμενο τῆς αἰσθήσεως ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν αἴσθησι· "οὐ γάρ δὴ ἡ γ' αἴσθησις αὐτῆ ἐαυτῆς ἐστίν, ἀλλ' ἐστὶ τι καὶ ἕτερον παρα τὴν αἴσθησιν, ὃ ἀνάγκη πρότερον εἶναι τῆς αἰσθήσεως" (Μετὰ τὰ φυσικά, ΙΟΙΟ β 33). Τέλος οἱ Στωϊκοὶ ἐχώρισαν τὸ ὑπάρχειν ἀπὸ τὸ ἐπινοεῖσθαι, τὸ καθ' ὑπόστασιν ἀπὸ τὸ κατ' ἐπινοίαν, τὸ ἀντικείμενο, τὸ πρᾶγμα ἀπὸ τὴν παράστασι ἢ τὴν ἐννοιά του.

Ὅ,τι ἐνδιαφέρει ἐμᾶς ἐδῶ, εἶναι νὰ χωρίσωμε ἀσπληρῶς τὸ ἀντικείμενο ἀπὸ τὴν παράστασι ἢ τὴν ἐννοιά του. Τὸ ἀντικείμενο εἶναι ἀπλῶς, δίχως νὰ γνωρίζῃ οὔτε ὅτι εἶναι οὔτε ὅτι ἀναφέρεται στὸ ὑποκείμενο, εἶναι θέμα, ποῦ θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ εὐρύτερα

στα άλλα μαθήματα συνέχεια. Πάντως ἡ ἀποψη τοῦ ἀ⁵¹
πλοῦτου ρεαλισμοῦ εἶναι λογικῶς ἀπαράδεκτη, γιατί,
ὅπως θὰ ἴδοῦμε, ἡ γνώση δὲν εἶναι ἀπεικόνιση τῶν
πραγμάτων, γιατί ὅ,τι ὀνομάζομε "πράγμα" δὲν
ὑπάρχει δίχως τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τοῦ λογι-
κοῦ μας.

Τὸ δεύτερον πρόβλημα ποὺ ἀνέκυψε πρὶν εἶναι ἡ
ποῦ στηρίζομαστε γιὰ νὰ παραδεχθοῦμε τὴν ὑπαρξὴ
τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Ὁ ἐμπειρισμὸς ἐδῶ ἔχει εὐ-
κολη τὴν ἀπάντησιν. Λέγει δηλαδὴ ὅτι ἀναγκαζόμαστε
ἀπὸ τὶς ἐντυπώσεις τῶν αἰσθήσεων νὰ^{δε}χθοῦμε τὴν ὑ-
παρξὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Οἱ Στωϊκοὶ εἶπαν ὅτι
ἀπὸ τὴν παράστασιν ποὺ ἔχομε ἀναγκαζόμαστε νὰ
δεχθοῦμε ὅτι σ' αὐτὴν ἀντιστοιχεῖ κάποιο ἀντικεί-
μενον. Ἀλλὰ τὸ ὅτι ἔχομε ἀπλῶς παραστάσεις, ἀντι-
λήψεις ἢ καὶ αἰσθήματα, δὲν εἶναι ἀπόδειξις λογι-
κὴ ὅτι κατ' ἀνάγκην ἀντιστοιχεῖ σ' αὐτὰ καὶ ὑπάρχει
ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος, γιατί ἤμπορῶ νὰ ὑποθέσω ὅτι
ὅλα αὐτὰ εἶναι ὑποκειμενικά, ὅτι εἶναι κατασκευά-
σματα τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς φαντασίας μου. Πρῶτος
ὁ Καρτέσιος παρετήρησε τοῦτο. Οἱ αἰσθήσεις ὡς αἰ-
σθήσεις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συλλάβουν τὰ ἀντικεί-
μενα. Τὸ πνεῦμα, ὁ νοῦς εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος με-
τὴν ἀφορμὴν τῶν αἰσθήσεων ἀναγνωρίζει, παρὰ τὴν
ἀέναη μεταβολὴν τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ἀντιλήψεων,
τὴν ταυτότητα τῶν ἀντικειμένων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσ-
μου. Ὅτι τὸ αἰσθητὸν εἶναι ἀντικείμενον, τοῦτο δὲν
τὸ αἰσθάνομαι, ἀλλὰ τὸ ἐρμηνεύω, τὸ κρίνω, τὸ συμ-
παραίνω, δηλαδὴ ὁ λόγος εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος συ-

ειδητοποιεῖ τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἀντικειμένων. Τὰ αἰσθήματα ὡς αἰσθήματα εἶναι γεγονότα ψυχικὰ καὶ δὲν ἀποδεικνύουν τὴν ἀντιστοιχία α' αὐτὰ ἀνεξαρτήτων ἀντικειμένων. Στὰ αἰσθήματα ἀντιστοιχοῦν ἀπλᾶ φαινόμενα, ἀσύνδετα τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο. Ἡ διάνοια εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία συνδέει μὲ τὶς λογικὰς ἀρχὰς τὰ φαινόμενα καὶ τὰ συνάπτει εἰς πράγματα. Ἔτσι ἡ διάνοια εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία ἀναφέρει τὶς παραστάσεις καὶ τὰ αἰσθήματα στὰ ἀντικείμενα, ποὺ κεῖνται ἔξω τοῦ ὑποκειμένου. Ἀπὸ τὴν παρουσία καὶ ποιότητα τῶν παραστάσεων συμπεραίνει ἡ διάνοια τὴν ὑπαρξὴ καὶ ποιότητα τῶν ἀντικειμένων ἔξω τοῦ ὑποκειμενικοῦ κόσμου. Ἀπὸ τὴν αὐτοβεβαίωση λοιπὸν γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ κόσμου τῶν παραστάσεων τοῦ συνάγεται ἡ πεποίθηση καὶ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ μὴ ἐγὼ τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου. Τὸ συνειδέναί ὡς ἐνέργεια ἔχει πάντοτε διπλῆ ὄψη, διπλῆ ἀναφορά. Εἶναι συνειδέναί ποὺ ἔχω γιὰ κάτι ὑποκειμενικὸ καὶ συνάμα συνειδέναί ποὺ ἔχω γιὰ κάτι ἀντικειμενικὸ. Καὶ κατὰ τὸ ἀπλὸ αἶσθημα ἔχομε συνάμα συνειδέση γιὰ κάτι ἀντικειμενικὸ, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν ἀφορμὴν του, καὶ γιὰ κάτι ὑποκειμενικὸ, γιὰ μιὰ κατάσταση ψυχικὴ, ὅπου μέσα ἐμφανίζεται τὸ ἀντικειμενικὸ. Ἀμέσα καὶ αὐτόματα μᾶς εἶναι δεδομένα μόνον ἡ ὑπαρξὴ μας, μόνον τὸ ὑποκειμενικὸν μᾶς εἶναι, δηλαδὴ ἡ αὐτοσυνειδήσις μας. Γι' αὐτὴν ἔχομε ἐσωτερικὴ αὐτοβεβαίωση. Ἐπίσης τὰ αἰσθήματα καὶ οἱ ἀντιλήψεις κατ' ἀρχὴν μᾶς εἶναι δεδομένα ὡς ψυχικὰ γεγονότα. Ἀλλὰ καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸν μας τὸν ἀντιλαμβανόμεθα ὄχι μόνον ἀμέσα καὶ ἐσωτερικά,

ἀλλὰ καὶ αἰσθητῶς καὶ ἐξωτερικῶς ὡς σῶμα. Μεταξὺ αὐ-
τῶν τῶν δύο ἀντιλήψεων θεμελιώνεται σιγὰ σιγὰ μί-
α συνάφεια, ἡ ὁποία, ἔσο ὠριμάζομε τόσο αὐτονόητη θε-
ωρεῖται. Τὴν ἴδια συνάφεια μεταφέρομε μὲ τὸ νοῦν
μας καὶ στὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα, δεχόμεστε δηλα-
δὴ ὅτι στὰ αἰσθήματα καὶ τὶς ἀντιλήψεις, ποὺ ἔ-
χομε γιὰ τὰ φαινόμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἀντι-
στοιχεῖ μί-α ὄντολογικὴ ὑπόσταση, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ
τὴν ἐξωτερικὴν ἀφορμὴν γιὰ νὰ ἔχωμε αἰσθήματα καὶ
ἀντιλήψεις.

21. Ἡ ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου ἢ τοῦ συνειδένα

Εἶδαμε ὡς τώρα τὸ ἀντικειμενικὸ εἶναι, δηλαδή τὸ
εἶναι ἐφ' ὅσον τοῦτο ἀποτελεῖ παράσταση τοῦ ὑποκει-
μένου, ἢ, ὅπως ἄλλοιῶς μπορούμε νὰ εἰποῦμε, τὸ εἶ-
ναι ὡς ἀντικείμενο ἐνδὸς ἐγῶ, ποὺ τὸ ἔχει μὲ τὴν πα-
ράστασή του ἀπέναντί του. Κάτι ὀλωσδιόλου διαφορετι-
κὸ ὅμως εἶναι τὸ εἶναι τοῦ ὑποκειμένου, γιατί τὸ ὑ-
ποκειμένο, τὸ ἐγῶ, ἔχει τὸ προνόμιον νὰ γνωρίζῃ τὰλλα
καὶ τὸν ἑαυτὸ του, νὰ γνωρίζῃ ὅτι ὑπάρχουν τὰ ἄλλα
καὶ πρὸ παντὸς ὅτι ὑπάρχει καὶ τὸ ἴδιο. Τὸ εἶναι ἐδῶ
συμπίπτει μὲ τὸ συνειδένα, γιατί τὸ ἐγῶ καὶ ὑπάρχει
καὶ ἔχει συνάμα συνείδηση ὅτι ὑπάρχει. Τὸ εἶναι τοῦτο
τὸ ὀνομάζομε ὑποκειμενικόν, χωρὶς νὰ θέλωμε μὲ τὸν ὄρον
αὐτὸν νὰ τὸ ἀξιολογήσωμε. Ὁ ὄρος δηλώνει ἀπλῶς ὅτι τὸ
εἶναι τοῦτο δὲν μπορεῖ νὰ καταταχθῇ στὴν κατηγορίαν
τῶν ἀντικειμένων, γιατί τὸ εἶδος τοῦ εἶναι ὀλωσδιόλου
διαφορετικόν. Πρὸ τοῦ προχωρήσωμε ὅμως στὴν ἀνάλυσιν τοῦ

εἶναι τούτου, πρέπει νὰ ἀποσαφηνίσωμε τὴ σημασίαν,
 ποῦ ἔχει ὁ ὅρος ὑποκείμενο. Ὁ Ἀριστοτέλης, ὅπως
 εἶδαμε, ὠνόμασε ὑποκείμενο τὸν φορέα τῶν ἰδιοτήτων
 καὶ καταστάσεων ἐνὸς πράγματός, ὅ,τι δηλαδή εἶναι
 σταθερὸ ὡς ὕλη κατὰ τὴν ἀδιάκοπὴν ἐναλλαγὴν τῶν
 καταστάσεων. Ἡ ἐννοία αὕτη τοῦ ὑποκειμένου εἶναι
 καθαρῶς ὄντολογικὴ, δηλώνει τὴν ἀμετάβλητη ὑπόστα-
 ση καὶ οὐσία ἐνὸς αντικειμένου, ἡ ὅποια κεῖται κατὰ
 ἀπὸ ἄλλες τὶς μεταβολὰς ποῦ εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστῇ
 τοῦτο. Ὑποκείμενο δεύτερον ὀνομάζομε εἰς τὴν λογικὴν
 τὸν φορέα τοῦ κατηγορουμένου, δηλαδή τὴν βασικὴν ἐν-
 νοίαν τῆς κρίσεως, ἡ ὅποια ὀρίζεται μετὰ τὸ κατηγορού-
 μενο τῆς κρίσεως. Ἐστὴν κρίσις : ὁ ἄνθρωπος εἶναι θνη-
 τός, ἡ ἐννοία ἄνθρωπος ἀποτελεῖ τὸ ὑποκείμενο καὶ
 ἡ ἐννοία θνητός τὸ κατηγορούμενο, τὸ ὅποιον μετὰ
 τὴν κρίση συνδέεται μετὰ τὸ ὑποκείμενο. Τὸ ρῆμα "εἶναι"
 εἰς τὴν κρίση "ὁ ἄνθρωπος εἶναι θνητός" δηλώνει τὴν λο-
 γικὴν σύνδεσιν τῶν δύο ἐννοιῶν, δηλαδή τοῦ ὑποκειμένου
 καὶ τοῦ κατηγορουμένου. Ἡ λογικὴ αὕτη σύνδεσις δεν ση-
 μαίνει ταύτισιν τῆς ἐννοίας τοῦ αντικειμένου μετὰ τὴν
 ἐννοίαν τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλὰ ἀναφορὰ τῆς πρώτης ἐννοί-
 ας εἰς τὴν δεύτην. Ὑποκείμενο τέλος ὀνομάζομε τὸν φορέα
 τῶν ψυχικῶν καταστάσεων, τῶν ἠθικῶν ἐνεργειῶν, τῶν
 λογικῶν κρίσεων καὶ γενικῶς ὅλων τῶν ψυχικῶν βιω-
 μάτων, δηλαδή τὸν ἄνθρωπο μένον ὡς ἕδρα τῶν ψυχικῶν καὶ
 πνευματικῶν ἐκδηλώσεων ὡς μονάδα αὐτοσυνερίδητη. Ἀπὸ
 τὴν ἐννοίαν αὕτη τοῦ ὑποκειμένου ἐξαίρουμε ὅλο τὸ
 ἄλλο εἶναι τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή τὴ σωματικότητά του,
 καὶ τὴν ὀργανικὴν του ζωὴν, γιὰτὶ αὐτὰ ἀνήκουν εἰς τὸν ἀντι-

κειμενικό κόσμο. Με τὸν ὄρο λοιπὸν ὑποκείμενο ἐννοοῦ-
 με τώρα τὴν αὐτοσυνειδησία τοῦ ἐγώ, τὸ σταθερὸ ἐκεῖνο
 κέντρο τῶν συναισθημάτων, αἰσθημάτων, διανοημάτων καὶ
 γενικῶς ὄλων τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν ἐνεργειῶν .
 Τὸ ἐγὼ τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῆ ὡς ἄθροισμα
 τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν, ἀλλ' ἀποτελεῖ τὸ κέντρον ἀνα-
 φορᾶς ὄλων τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν, ἀποτελεῖ τὴν ἐ-
 νότητα καὶ ταυτότητα τοῦ ἐγώ, ἡ ὁποία ἐνυπάρχει μέσα
 σε κάθε ψυχικὴ κατάσταση καὶ λειτουργία. Τὸ ὑποκείμε-
 νο τοῦτο δὲν εἶναι κάτι χωριστὸ ἀπὸ τὸ συνειδέναί. Εἶ-
 ναι ἐκείνη ἡ συνειδητὴ ἐνέργεια, ἡ ὁποία διακρίνει καὶ
 γνωρίζει τ' ἄλλα πού εἶναι ἀπέναντί της καὶ μέσα της ,
 καὶ συνάμα γνωρίζει τὸν ἑαυτὸ της. Αὐτὴν τὴν πρωταρχὴ
 τοῦ συνειδητοῦ, ἐσωτερικοῦ κόσμου τὴν ὀνομάζομε καὶ
 καθαρὸ ἐγὼ καὶ θέλομε μὲ αὐτὸ νὰ δηλώσωμε τὴν αὐτο-
 συνειδησία ὡς ἀρχὴ τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου.
 Ὁ Πλάτων ὠνόμασε τὴν πρωταρχὴ αὐτὴν τοῦ συνειδέναί
 " ἐν τι ψυχῆς ", δηλαδή ἐνότητα σταθερὴ τῆς ψυχῆς .
 Ὅμως τὸ κύριο γνῶρισμα αὐτοῦ τοῦ εἶναι, τῆς αὐτοσυν-
 ειδησίας, τοῦ συνειδέναί, εἶναι ὅτι συνάμα χωρίζει τὸν
 ἑαυτὸ του καὶ τὰ ἄλλα, τὰ ἀντικείμενα. Δὲν μπορῶ νὰ
 συλλάβω τὸ εἶναί μου ὡς συνειδέναί, ἂν ταυτοχρόνως δὲν
 τὸ ἀναφέρω σὲ κάτι ἄλλο ἀντικειμενικό, πού εἶναι δια-
 φορετικὸ ἀπὸ μένα. Δηλαδή ὑπάρχω ὡς συνειδέναί πού εἶ-
 ναι συνάμα ὑποκείμενικό καὶ ἀντικειμενικό. Τὸ ἕνα, δηλα-
 δὴ ἡ ὑποκείμενική μου παρουσία καὶ συνείδηση, δὲν εἶναι
 δυνατὸν νὰ νοηθῆ δίχως τὸ ἄλλο, δηλαδή δίχως τὴν ἀντι-
 θεση καὶ τὴν ἀναφορά του σὲ κάτι πού ἐκεῖνο γνωρίζει.
 Τὸ ἐγὼ ὡς ἀρχὴ τοῦ συνειδητοῦ κόσμου, ἂν καὶ ἐνυπάρχει

μέσα σὲ κάθε ψυχικὴ κατάσταση καὶ σὲ κάθε παράσταση, ποὺ σχηματίζομε διὰ τὰ ἀντικείμενα, ὅμως δὲν εἶναι τὸ ἴδιο μ' αὐτές, ἀλλὰ εἶναι τὸ μοναδικὸ σημεῖο, ἢ μοναδικὴ σκοπιά, ὁπόθεν ὅλα τὰ ἄλλα ἀντικειμενικοποι-οῦνται. Τὸ ἴδιο τὸ ἐγὼ ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν ποτὲ ν' ἀντικειμενικοποιηθῇ, μένει πάντοτε συγκεντρωμένο εἰς ἑαυτό, δὲν φέρνει ποτὲ τὸν ἑαυτό του νὰ γίνῃ ἀπὸ ἓνα πρὸς εἶναι δύο. Εἶναι, δηλαδὴ ἀδιαίρετη αὐτενέργεια καὶ αὐτοκινησία, ἢ ὅποια ὑπάρχει μόνον ὡς αὐτοσυνειδησία. Ἀντικείμενο καὶ ὑποκείμενο εἶναι οἱ δύο ὄψεις τοῦ συνειδέναι, γιὰτὶ καὶ τὸ ἀντικείμενο ἐμπίπτει στὸν κόσμον τοῦ συνειδέναι. Ἀντικείμενο μὴ συνειδητὸ δὲν ὑπάρχει, γιὰτὶ ἀντικείμενο εἶναι ὅ,τι ἴσταται ἀπέναντι τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀποτελεῖ πλήρωμα τῶν παραστατικῶν τοῦ δυνάμεων. Ἰρονικῶς δὲν εἶναι ποτὲ τὸ ἓνα πρὶν ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἀλλὰ πάντοτε συνάμα, χωρίζονται καὶ τὰ ἓς μὲ τὴν ἴδια ἐνέργεια τοῦ συνειδέναι, ὑπάρχουν συνάμα μέσα σ' αὐτήν, ἀναφαίνονται ὡς οἱ δύο πόλοι ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πρωταρχικοῦ γεγονότος. Ἡ ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ πεῖρα, δηλαδὴ ἡ ἄμεση γνωριμία τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ψυχικῶν καταστάσεων, περιέχει καὶ τὰ δύο, καὶ τὸ ἀντικείμενο καὶ τὸ ὑποκείμενο. Τα πράγματα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, καθὼς καὶ τὶς ψυχικὲς καταστάσεις, γενικῶς τὶς ὀνομάζομε φαινόμενα. Μὲ τὸν ὄρον αὐτὸν ἐννοοῦμε ὅτι ὅλα αὐτὰ ἐμφαίνονται, ἐμφανίζονται μέσα στὴ συνειδηση. Ἐκτὸς αὐτοῦ ἐννοοῦμε μὲ τὸν ὄρο φαινόμενα, ὅτι δὲν γνωρίζομε πῶς εἶναι τὰ καθ' ἑαυτὰ πράγματα, ἀλλὰ γνωρίζομε μόνον πῶς φαίνονται σε μᾶς, ἐννοοῦμε ὅτι τὰ γνωρίζομε με τὸν τρόπο κατὰ τὸν ὁποῖον ἐξαρτῶνται ἀπὸ μᾶς. Γιατὶ

57
ὅλα, καὶ ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ κατὰ-
στάσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ μας, εἶναι συνειδητὰ μὲ τοὺς
ὄρους καὶ τοὺς τρόπους, πού διαθέτει ἡ συνείδησις νὰ
τὰ γνωρίζῃ. Τὰ φαινόμενα εἶναι γενικῶς τὰ πράγματα
ὅπως φαίνονται ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ συνειδέσθαι. Ἡ δύναμη
τοῦ αἰσθάνεσθαι, ἡ δύναμη τοῦ παραστατικοῦ καὶ ἡ δύνα-
μη τοῦ λογικοῦ ἀποτελοῦν τοὺς τρόπους, ὅπου μέσα φαί-
νούνται τὰ ἀντικείμενα. Τὸ ἴδιο τὸ ἐγὼ ὅμως δὲν μπορού-
μὲ νὰ τὸ χαρακτηρίσωμε ὡς φαινόμενο, γιατί δὲν ὑπάρχει
σκοπιὰ ἄλλη ἀπὸ τὴν ὁποῖαν νὰ φαίνεται, νὰ μπορούμε
νὰ τὸ αἰσθανθοῦμε ἢ νὰ τὸ ἀντικειμενικοποιήσωμε. Τὸ ἐγὼ
ὡς αὐτοσυνειδησία εἶναι τὸ κάτοπτρον, ὅπου μέσα φαίνονται
ὅλα τὰ ἄλλα, δίχως αὐτὸ τὸ ἴδιο νὰ φαίνεται μέσα σὲ κα-
νένα ἀπ' αὐτά. Ἔτσι θὰ μπορούσαμε νὰ εἰποῦμε, ὅτι τὸ ἐγὼ
ἀποτελεῖ τὴν πρωταρχικὴν ὑπόστασιν, τὴν οὐσίαν, τῆς ὁποῖας
ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι ἀπλᾶ κατηγορήματα, τὸ ἐγὼ εἶναι τὸ
βάθος ὅθεν φαίνονται ὅλα τ' ἄλλα. Ἀκόμη μπορούμε νὰ
εἰποῦμε ὅτι τὸ ἐγὼ ὡς κέντρο γνωστικὸ ἀποτελεῖ τὸ πρᾶγ-
μα καθ' ἑαυτό, τὴν πρωταρχίαν, ἢ ὁποῖα δὲν ἀνάγεται σὲ τι-
ποτε ἄλλο, ἀλλὰ ἔχει τὴ δύναμιν τῆς γνωστικῆς αὐτεπιστρο-
φῆς καὶ μὲ αὐτὴν γνωρίζει τὸ εἶναι τῆς, δίχως ὅμως νὰ μπο-
ρῇ νὰ τὸ ἀντικειμενικοποιήσῃ, γιατί δὲν ἔχει κανένα μέσο
νὰ ἐκφράσῃ τὴν κατάστασιν ἐκεῖνη τοῦ αὐτοσυνειδέσθαι, ἢ ὁ-
ποῖα ἐνυπάρχει μέσα σὲ ὅλα ὡς τὸ φῶς πού τὰ φωτίζει, δίχως
αὐτὴ νὰ φωτίζεται ἀπὸ κανένα.

22. Φαινόμενα καὶ νοούμενα

Ὁ Δημόκριτος (460-371 π.Χ.) ἐχώρισε πρῶτος τὰ φαινό-
μενα ἀπὸ τὰ ὄντα, τὴν φαινομενολογικὴν ἐπιφάνειαν ἀπὸ τὴν
ὄντολογικὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων. Ὦνόμασε φαινόμενα τὰς αἰ-
σθητὰς ἰδιότητες τῶν πραγμάτων, δηλαδὴ τὰ χρώματα, τοὺς ἡ-

χους, τὶς ὀσμές, τὶς γεύσεις, τὴν θερμότητα, τὴν ψυχρότητα. Με ὅλες αὐτὲς τὶς ἰδιότητες ὑποπίπτουν τὰ πράγματα στὶς αἰσθήσεις μας, ἢ ἀπὸ τὴν σύμπτωση τῶν αἰσθήσεων μὲ τὰ πράγματα προκύπτουν αὐτὰ τὰ φαινόμενα. Ὅ, τὸ ὅμως ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τῶν ὄντων ὁ Δημόκριτος τὸ ὠνόμασε ἄτομα. Τα ἄτομα εἶναι τὰ ἄδηλα, ἀλλὰ αὐτὰ ἀκριβῶς εἶναι τὰ πραγματικὰ ὄντα. Ὁ χωρισμὸς αὐτὸς μεταξὺ φαινομένων καὶ ὄντων εἶναι βασικὸς καὶ χαρακτηρίζει ὅλην τὴν μετέπειτα Ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Ἐτσι ὁ ἰδρυτὴς τῆς Σοφιστικῆς Πρωταγόρας (485-415 π.Χ.) πρῶτος ἐγενίκευσε τὴν ἔννοια τοῦ φαινομένου καὶ ἐδίδαξεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει μόνον φαινόμενα, καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ φαινόμενα δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο, δηλαδὴ ἀρνήθηκε παντελῶς τὸ εἶναι. Ἡ ἀρνηση αὐτὴ τοῦ εἶναι ἀπὸ τὸν Πρωταγόρα ἀποτέλεσε γιὰ τὸν Πλάτωνα τὴν ἀφετηρία ἀπὸ τὴν ὁποία ὠρμήθηκε, γιὰ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ἔννοια τοῦ εἶναι καὶ νὰ τὴν διαχωρίσῃ σαφέστατα ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ φαίνεσθαι. Τὰ αἰσθητὰ, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὑποπίπτουν στὶς αἰσθήσεις, τὰ ὠνόμασε ὁ Πλάτων φαινόμενα, ὅμως τὰ νοητὰ, τὰ ὁποῖα εἶναι προσῖτὰ μόνον στὴν καθαρὴ νόηση, τὰ ἐχαρακτήρισε ὡς ὄντως ὄντα.

Στὴν νεώτερη Εὐρωπαϊκὴ φιλοσοφία ἡ ἔννοια τοῦ φαινομένου προσέλαβε πολλὰς μορφάς. Ἐτσι ὀνομάζει ὁ GIORDANO BRUNO (1548-1600) ὅλα τὰ πράγματα φαινόμενα, ἐκφάνσεις τῆς μιᾶς ἀρχῆς, τοῦ ἐνδὸς καὶ τοῦ αἰώνιου, ποὺ κρύβεται κάτω ἀπὸ τὰ ἄπειρα φαινόμενα. Ὁ Καρτέσιος (1596-1650) ὀνομάζει φαινόμενα τὴν ὑποκειμενικὴν ἐνδότητα τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων, ὁ δὲ BERKELEY (1685-1753) ταυτίζει τὰ φαινόμενα μὲ τὰ πράγματα. Τὰ πράγματα, τὰ ἀντικείμενα εἶναι

δηλαδή κατ'αυτόν μόνον παραστάσεις τοῦ πνεύματος. Τὸ εἶναι γενικῶς τὸ ταυτίζει ὁ BERKELEY μὲ τὸ συνειδέναι. Τὰ λεγόμενα σώματα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἶναι ἀπλῆς παραστάσεις, φαινόμενα ποὺ ἔχει ἀπέναντί του τὸ συνειδέναι. Κατὰ τὸν LEIBNITZ (1646-1716) τὰ σώματα μὲ τὶς αἰσθητὲς ποιότητες τῶν καὶ μὲ τὸν χῶρο ποὺ κατέχουν δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἐμφάνσεις, φαινόμενα τοῦ νοητοῦ, πνευματικοῦ κόσμου τῶν μονάδων, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τὸ εἶναι τοῦ κόσμου. Τέλος ὁ Κάντ ὀνομάζει φαινόμενα τὰ πράγματα ἐν σχέσει μὲ τὴν ἐμπειρία καὶ τὴν διάνοια, δηλαδή τοὺς δύο τρόπους, μὲ τοὺς ὁποῖους συντάσσομε τὴν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητά.

23. Οἱ κατηγορίες τοῦ Κάντ (1724-1804)

Τὰ φαινόμενα κατὰ τὸν Κάντ ἀποτελοῦν τὴν ἐμπειρικὴν πραγματικότητά. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ ἀντικειμενικὸς κόσμος εἶναι παράγωγο τῶν αἰσθήσεων, τῆς διανοίας καὶ κάποιων ἐρεθισμῶν, ποὺ λαμβάνουν οἱ αἰσθήσεις μας ἀπὸ τὰ πράγματα. Τὰ φαινόμενα λοιπὸν κατὰ τὸν Κάντ δὲν εἶναι οὔτε κάτι ἐντελῶς ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸ συνειδέναι οὔτε πάλιν ἀπλῆ κατασκευάσματα τοῦ συνειδέναι, ὅπως ἐδίδαξεν ὁ BERKELEY, ἀλλὰ τὸ ἀντικείμενο τῆς πείρας, τὸ ὁποῖον προσδιορίζεται ἀπὸ τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποῖους λειτουργεῖ ἡ παραστατικὴ δύναμις τοῦ πνεύματος καὶ ἡ διάνοια. Παραστατικὴ ἐνέργεια εἶναι ἡ ἐκινότητά, ποὺ ἔχει τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου νὰ σχηματίζει παραστάσεις, εἰκόνες γιὰ τὰ πράγματα ἢ φαινόμενα, ἐνῶ διάνοια εἶναι ἡ δύναμη, ποὺ ἔχει τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου νὰ κρίνῃ τὶς παραστάσεις, νὰ τὶς συνδέῃ καὶ νὰ τὶς διαχωρίσῃ. Τὰ φαινόμενα λοιπὸν